

Майя ГАРБУЗІУК

АННА. З НАМИ...

Говорити у минулому часі про Аню ще важко. Вона досі з нами – ледь не кожного дня виникає тема чи спогад, що повертають до неї. Прем'єри, фестивалі, акредитації, Київ, Івано-Франківськ, Львів... Пам'ять ніби опирається слову “була”...

Хіба що почати здалеку?

Ми познайомилися 1984 р. у Києві, на вступних іспитах до Київського державного інституту театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого (нині Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого). Абітурієнтки Аня Липківська і Майя Ілюк належали до геть різних світів. Аня, онука славетної актриси Катерини Осмяловської, театральна дитина ледь не з пелюшок, столична випускниця-школярка із величезним театральним запліччям та природною впевненістю у власних силах, почувалась старшою в групі тих, хто того року випробовував своє щастя на порозі престижного вишу – хоч і була за роками чи не наймолодшою серед нас. Для мене – дівчинки з провінції, нерішучої, сповненої сумнівів, хоч і з червоним дипломом Львівського державного музичного училища, Аня була взірцем вступниці-театрознавиці: ерудиція, знання театального світу, сміливість і рішучість. Тоді театрознавство було популярним – тож і конкурс був чималий, і готувались до екзаменів ми дуже відповідально.

На вступному іспиті з театрознавства абітурієнти дивилися, щоб написати рецензію, славетний “Вишневий сад” у Театрі ім. Лесі Українки. Це було моє перше знайомство із київськими театрами, із режисурою Ірини Молостової і сценографією Данила Лідера, тому знаменита і стільки разів потім переказана уже своїм студентам вистава тоді залишилась для мене

Ганна Костівна Липківська (18 травня 1967 – 24 березня 2021) – кандидат мистецтвознавства, доцент, відома театральна критикиня, педагог, режисерка, театральна діячка. Авторка понад 500 статей з питань сучасного театру й драматургії у провідних фахових виданнях та ЗМІ. Розробниця й викладачка навчальних дисциплін “Теорія драматургії”, “Сучасний театральний авангард”, “Порівняльний аналіз п’єси та вистави”, “Драматичний театр України новітньої доби (1986 – 2008 рр.)” та ін. у Київському національному університеті театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, Київській муніципальній академії естрадного і циркового мистецтва. Членкиня та голова журі низки театральних фестивалів, зокрема “Київська лектораль” та “ГРА”.

таїною за сімома печатями... Для Ані, звісно – ні, вона блискуче склала вступні іспити, і фахові, і загальноосвітні. У мене ж, відмінниці по життю – після невдало написаної екзаменаційної театральної рецензії – стався злам, і я забрала документи, не завершивши усіх іспитів. Аня ж стрімко увійшла у студентське життя.

Продовжилось наше знайомство вже через рік, коли і я стала студенткою КДІТМу ім. І. К. Карпенка-Карого, спочатку – заочного відділення. Під час сесій ми бачились із Анею часто – науковим керівником нашого курсу була професорка Валентина Ігорівна

Анна Липківська (четверта зліва) в гостині на кафедрі театрознавства та акторської майстерності ЛНУ імені Івана Франка, 2001 р. Архів кафедри.

Заболотна, з якою Аню у той час поєднували найтісніші професійні і людські взаємини. Тож на всі прем'єри й столичні театральні події ми потрапляли здебільшого разом. Валентина Ігорівна навчала нас професійного “виживання” – водила на прем'єри та передпокази, кидала у “крижану воду” публічних обговорень, де ми пробували опанувати власні думки, емоції, страхи й переживання. Звісно, Аня була першою серед нас, хоча й далі залишалась наймолодшою – можна було тільки по-доброму заздрити на її серйозні й “дорослі” критичні висловлювання, що свідчили про появу в українському театрознавстві молоді “зубатої” критикині.

Коли ж мені пощастило перейти на денну форму навчання, товариство Ані стало постійним – адже невеликі чисельно курси театрознавців дружили між собою і були фактично нероздільною тусовкою фанатів, які гасали з вистави на виставу, з події на подію. Друга половина 1980-х рр. – то був захоплюючий і надзвичайно динамічний час кардинальних змін у театральному житті: виникали десятки театр-студій, оновлювався репертуар, народжувалися нові покоління режисерів, змінювалися театри та їхня мистецька мова. Неможливо сьогодні порахувати, скільки тоді було відвіданих разом прем'єр, скільки відбулося дискусій і розмов. Усі ці аналітичні спостереження й досвід лягли в основу її дипломної роботи, пізніше – дисертації, а також у чисельні статті, що сьогодні дозволяють зрозуміти головні напрямні

розвитку українського театру того часу, і за якими студенти-театрознавці в Україні вчать “бачити” театр кінця 80-х – 90 рр. ХХ ст. Аня систематизувала, проаналізувала, науково осмислила – сьогодні вже для історії українського театру – той складний та строкатий період, що став переламним для української театральної культури. Саме тоді ми почали активно наздоганяти й привласнювати європейський досвід, що й підкреслювала у своїх дослідженнях Г. Липківська. Культовими для нашого, молодого тоді театального покоління, були кілька вистав: “Момент” за В. Винниченком в режисурі А. Жолдака (Київський академічний театр ім. І. Франка) та “Археологія” О. Шипенка в режисурі В. Більченка (Київський молодий театр). Виставі В. Більченка Аня присвятила і тоді, і згодом – вже у ретроспективі – багато уваги. Варто сподіватись – достатньої для майбутніх істориків театру, аби належно вписати цю знакову виставу в історичний контекст [1].

Аня стрімко завершила аспірантуру, захистила кандидатську дисертацію, видала монографію. Все це було якось правильно, послідовно й рішуче. Тоді нечасто видавали книжки з театрознавства, і вихід Аниної праці став справжньою подією. На жаль, не довелось побачити на сцені її режисерських робіт, в які було вкладено стільки сил, сподівань, любови: “Що ви загубили у чужих снах? (Санта Крус)” за М. Фрішем (Київський академічний театр драми і комедії на лівому березі Дніпра), “Музика друга”

М. Дюрас та “Дуенья” Р. -Б. Шерідана (обидві – Чернігівський молодіжний театр). Цей досвід, отримати який допоміг, зокрема, Едуард Маркович Митницький у Театрі на Лівому березі, здається, залишився одним із найцінніших у житті для Ані. Принаймні, багато років по тому, у розмовах, вона так чи інакше згадувала ці вистави, людей, з якими працювала, час, в якому була однозначно щаслива. У її режисерських роботах розкрилась – як здається сьогодні – інша, несподівана Аня: дуже людяна й емпатійна, пристрасно, пасіонарно закохана у театр і його творців, Аня – друг, Аня – жартівниця, Аня – режисерка й вигадниця найсвітліших емоцій та почуттів. По тих її виставах залишились відео і аудіо спогади, здатні до стирання – але людські щирі стосунки і взаємна любов колективів, з якими працювала Аня чи то у Києві, чи в Чернігові – залишались незмінно живими, дуже теплими й близькими. Це засвідчували короткі репліки, дзвінки і смс-ки, які лунали в Аніному телефоні, її короткі розповіді-спалахи або блискавичні цитати з текстів п’єс, які вона ставила, або ж – просто пам’ятні дрібнички, що заповнювали її квартиру під “Золотими воротами” і які – навіть найменші – вона уміла цінувати і берегти. Аня належала до людей, які захоплювалися талановитими митцями, і її любов до тих, кого вважала найкращими, була не тільки вірною, а й дієвою. Ця вірність і підтримка набували деколи дуже суб’єктивного, пристрасного, місійного виміру – але ж дай Боже нам усім такої внутрішньої сили і небайдужості у справах не лише власних – а й наших колег!

Аня була надзвичайно відкритою до світу. Щойно впали кордони, а вона одразу помандрувала чи не з першими екскурсійними автобусами Європою – отими, що вночі переїзд, а кожного наступного дня нова європейська столиця. І до Святої землі. І до Туреччини. І Нотр-Дам вона встигла побачити до пожежі, і античні амфітеатри – як же без них театрознавиці! Пригадуються її кумедні, часто самоіронічні оповіді про пригоди у таких мандрівках – зазвичай пов’язані із побутом, новим досвідом, культурними відмінностями... Спостережливе око Ані уловлювало найдрібніші деталі, зауважувало те, що залишалось не поміченим для більшості... А коли з’явилося власне авто – Кінбурзька коса, Арабатська стрілка, рідна прадідівська Полтавщина, Одеса стали ближчими не тільки для Ані, а й її друзів, і незмінної колежанки упродовж багатьох-багатьох років – театрознавиці і психолога Ельвіри Загурської... Аня була втіленням мандрів – незмінно веселих, емоційних, з дотепними коментарями до придорожніх написів і таблиць, із враженнями і клопотами досвідченого драйвера, їй дуже личили кермо автівки і розмови про дороги в Україні...

Після тривалої перерви по завершенні навчання ми зійшлися з Анею ближче на V конгресі Міжнародної асоціації україністів 2002 р. у Чернівцях, де виступали із доповідями. Мене і колегу, Світлану Максименко, запросив туди наш науковий керівник, професор Р. Я. Пилипчук. Аня говорила про сучасну українську режисуру зламу ХХ–ХХІ століть – про кризу, яка справді охопила тоді цей ключовий театральний цех, про ті проблеми, які вже накопичились і які загрожували зникненням режисури як професії в молодій Україні. Ця доповідь була видрукувана у “Просценіумі” наступного року [2], і сьогодні цей текст дозволяє усвідомити стан проблеми на початку нашого століття й тисячоліття – і для історичного контексту, і для розуміння того, звідки ми вирушали, де перебуваємо нині, куди йдемо. Про ті спекотні й загалом безтурботні чернівецькі зустрічі нагадують світлини дуже приватного характеру, не публічні, бешкетні. Ось таку Аню – компанійську, веселу, збитошну – відтоді і пам’ятаю.

Проте бачила й іншу Ганну Липківську: поважну лекторку, запрошену новоствореною катедрою театрознавства та акторської майстерности Львівського національного університету імені Івана Франка. Аню порекомендувала для викладання її старша колега – професор В. І. Заболотна. Студентів тішила молода столична амбітна викладачка: приносила із собою подих вируючого київського театального життя (Львів у той час був набагато бідніший на театральні враження), гумор у переміш із серйозністю, вузькофахову інструментальну точність у поєднанні із світоглядною широчінню. Ганна Костівна уміла бути і жорсткою, і категоричною (йшлося, наприклад, про непоступливого випускника, який хотів писати дисертацію під керівництвом Ганни Костівни, але винятково за своєю улюбленою темою – тому й не сталося). Хай би в які драматичні конфігурації укладала доля ці взаємини – завжди залишалось “віконечко” любови, через яке можна було порозумітись і почути одне одного. Наші театрознавці виростили на книжці Г. Липківської “Світ у дзеркалі драми”, що вийшла друком 2007 р. Схвальну рецензію на книгу написав відомий львівський літературознавець Богдан Тихолоз [3], на той час – за сумісництвом викладач нашої катедри, а нині – директор Національного музею Івана Франка у Львові. Ми замовляли необхідну кількість примірників – і купували їх в авторки оптом, коли хтось бував у Києві (поштою у ті часи мало хто користувався). Досьогодні цей підручник залишається базовим для викладання театрознавчих дисциплін.

Аня писала справді багато. В “Український театр”, “Телекритику”, “Контрамарку”, “Art line”, “Профіль”, газети “День”, “Столичные новости”, російський журнал “Театральная жизнь”, польський

“Teatr” та ін. Від 2002 р. Анна Липківська стала бажаним автором журналу “Просценіум”. Її перша стаття на наших сторінках вийшла вже у другому з черги номері і мала промовисту назву: “Арія київського гостя” [4] – справді, у більшості випадків інформаційним приводом для публікацій у нашому журналі ставали чергові львівські театральні враження або ж аналіз нових київських вистав: прем’єри у заньківчан (“Андрей” В. Герасимчука, “Маргаритка” А. Салакру, “Загадкові варіації” Е.-Е. Шмітта), “Картотека” Т. Ружеви́ча у Польському театрі, “Неймовірний бал” у Київському національному театрі російської драми ім. Лесі Українки та “Отелло” у Київському національному театрі ім. І. Франка, шекспірівські вистави у столичних театрах [5].

Сказати, що Аня жила театром – не сказати нічого. Вона без нього не дихала, не уявляла світ. Задовго до фестивалю “ГРА” Ганна Костівна “обійняла” своєю увагою театри поза столицю: Донецьк, Луцьк, Чернігів, Черкаси. З появою “ГРИ”, в яку вклала стільки зусиль та думок як голова журі Першого (2018), Другого (2019), Третього (2020) фестивалів – усе набуло якісно і кількісно іншого масштабу. Недаремно остання публікація Г. К. Липківської у “Просценіумі” – про “ГРУ” [6]. Від’їжджаючи в черговий тур для огляду вистав, одна з експерток “ГРИ”, моя колега і членкиня редколегії “Просценіуму”, Світлана Максименко, запитала – що зробити для журналу? – “Інтерв’ю з Анею про фестиваль”, – не задумуючись відповіла, бо вже давно планувала таку публікацію.

Пам’ятний перший тур експертів “ГРИ”, до числа яких отримала запрошення саме від Ані, мав таку неймовірну шаленість, таку відчайдушність, ніби ми проривались у якусь іншу реальність, долали якісь неймовірні відстані, хоча насправді все відбувалось у межах України. Але якою справді неохопною, неозорою й величезною, і маловідомою вона виявилась у театральному сенсі! Скільки разів було сказано “уперше”: уперше за багато років професійна критика приїхала до Мукачєвого і Берегового, уперше театри з усіх регіонів України вступили у конкурентну боротьбу за вихід у фінал, уперше театральний ландшафт набував системного й окресленого вигляду – деталі, висоти й низини цього ландшафту постійно докреслюють і досліджують наступні й наступні фестивалі – і хай їх буде багато!

...Доля так покерувала, що упродовж останніх кількох років дедалі частіше зупинялась під час відвідин Києва саме в Ані. Тому найтепліші і, мабуть, найсильніші спогади – приватні, складені з безлічі бесід на кухні, з ранкової кави із сиром дорблю (який ми з Анею так любили, а Еля – ні), із наповнених вечірніх келихів та всіх тих смачнющих страв, які Аня готувала ретельно й відповідально – наче рецензії

писала... Як господиня вона була надзвичайно турботливою й опікунчою до своїх гостей. І як це заведено – обов’язково щоразу намагалась щось подарувати в дорогу. Так у мене з часів Помаранчевої революції залишився подарунок від неї – трикотажна шапка-вусанка... А якогось разу Ані закортіло шампанського “брют” – попри вічну зайнятість у таких поїздках, довелось його відшукати, щоб догодити господині. Яке ж це було смакування – у сам розпал сезону полуніць! Найчастіше ж усе визначалось асортиментом нічної крамниці у підвальчику неподалік Аниної квартири – проте без надміру, адже головними залишались розмови, розмови, розмови... Аня чудово розумілась на важливих життєвих речах: доброму алкоголі, якісному взутті, красивому одязі, сучасних машинах, вихованні собак, футбольних матчах – цей перелік ще можна продовжувати... Але насправді ми весь час розмовляли про інше. Про театр. Про Україну. Про книги. Про викладання. Про релігію. Про митрополита Липківського, яким неймовірно пишалась його праправнучка і пам’ять про якого була для неї священною...

Цікавилась кожною найменшою дрібницею, пов’язаною із його ім’ям. Разом із батьком, Костянтином Олександровичем, якого обожнювала, доклала величезних зусиль для повернення в Україну імені й духовної спадщини митрополита Василя Липківського. Маю в дарунок від Ані монету, викарбувану на честь митрополита Липківського, і дорожу нею надзвичайно. У травні 2018-го – проїжджаючи автотом до Чернігова на виставу до театру ляльок – повз Биківнянський ліс, з-за керма Аня тихо промовила: десь тут, найпевніше, і був розстріляний митрополит Василь Липківський... Як раділи ми разом із нею наданню Томоса як найвищій світовій справедливості, і плакали, і листувались у месенджері безперервно, із незліченними знаками оклику і трикрапками...

Аня і Майдан – це окрема тема, про яку, мабуть, знаю найменше деталей. Знаю тільки, що її квартира неподалік Золотих воріт перетворилась на один із пунктів підтримки Майдану, а потім – фронту, знаю, що була вона у цій боротьбі зятютою і непереборною, і спідометр її машини накрутив не одну тисячу кілометрів на цих дорогах. І те, що театр у Маріуполі від 2014 р. став для неї пунктом докладання особливих зусиль – цілком закономірно і навіть передбачувано. Вона почала їздити туди ще у той час, коли було небезпечно і якимось дуже-дуже далеко. Як тільки пустили перші потяги після обстрілів. Мабуть, саме так і виглядає театрознавець на фронті – бо ж фронт – це не лише лінія вогню, а й протистояння світоглядів і світів. На сцені – зокрема.

У новій освітній інституції під назвою НАЗЯВО Ганна Костівна посіла почесне високе місце так зва-

ного ГЕРА – голови експертної ради зі спеціальності 026 Сценічне мистецтво. Мені як гаранту освітньої програми з театрознавства у рідному Університеті, у 2019 та 2020 рр. довелося двічі проходити процедуру акредитації освітніх програм – бакалавра та магістра. Присутність Ані там, “нагорі”, робило цей процес – ні, не легшим, але трохи спокійнішим для душі. Бо фахівець на своєму місці – це безцінна і нечаста у нашій країні річ, а “своя людина” у нашому випадку слугувала гарантією професіоналізму й справедливості. Тому й дорікнула Аня мені десь у січні цього року за те, що у новорічному фейсбучному пості подяки не згадала про неї. Я віджартувалася, мовляв, вас там, на освітянському небесному олімпі, майже не видно із грішної землі. Вибач, Аню, за той небесний олімп...

Останній, ковідний, рік не дав нам змоги побачитись. Коли Аня прилітала (обирала літак замість потяга, аби не ризикувати) до Львова на прощання із Романом Віктюком, я тільки відновлювалася після ковідного марафону, не наважувалася виходити на люди, думалось – ще встигнемо попиту кави у Львові, іншим разом... І кілька запланованих моїх відвідин Києва взимку цього року також відмінились. Аня надсилала в месенджері зворушливу фотографію Мерліна – ждемо, приїжджай! – дякувала їй, жартувала у відповідь, і знову відкладала на потім...

Останній кадр, що залишився у пам’яті – екран ноутбука, захист онлайн кандидатської дисертації нашої колеги Ірини Чужинової, у якій Аня була опоненткою. Вона паралельно ще давала завдання студентам (викладала у Київській міській академії циркового та естрадного мистецтва), а потім на сам момент виступу у її квартирі зник струм – і Аня виступала з телефону, швидко зорієнтувавшись та дотримавши жанру і стилю наукового заходу. А чи могло бути інакше?

Потім несподівано посеред дороги до Львова пролунав телефонний дзвінок – у Києві колеги з Академії розшукували Аню, від якої не було звісток. Так я довідалася про її хворобу і лікарню... Це було 15-го березня, у понеділок. А 24-го, у середу, Ані не стало... Ця звістка застала мене далеко від дому, у Дніпрі, на фестивалі “Січеславна”. І тільки у найглухішому закутку Монастирського острова, дивлячись на водну широчінь, змогла я трохи отямитись. А повертаючись до справ, побачила на одній із прибережних величезних будівель велетенське графіті: Г Р А. Воно читалося здалеку і було наче адресоване мені. Здалося на мить, що Аня десь зовсім поруч...

Як пам’ятаєте, у львівському тютівському “Гамлеті” в режисурі В. Козьменка-Делінде 1981 р. було чотири Гамлети. Вони вмирили за чергою – останнім залишався і гинув Гамлет-Драматург (С. Кустов). Бо він мав протримати інтригу найдовше. Бо знав, що буде й буде. Навряд чи Аня бачила цю виставу, але

точно про неї читала і знала. Вона взагалі любила “Гамлета” і вільно цитувала не тільки оригінал, а й чисельні версії. Не забуду, як після мого захисту дисертації, присвяченої поставам “Гамлета” у Львові, Аня просто в коридорі Інституту ім. Рильського декламувала “Гамлета” Леся Подерв’янського і вимагала відповіді, чому цей текст не увійшов до розгляду дисертантки. А я – безтямна від хвилювань – намагалася виправдовуватись, аж поки ми не розреготались до сліз...

До чого це я? До того, мабуть, що Аня була таким ось Драматургом. Її захопленість теорією драми, режисурою і театральною критикою врешті-решт, здається, мали один ґрунт – прагнення вивчати і досліджувати різні життєві, поведінкові, сюжетні моделі. Досліджувати і діяти. І тому вона не любила, коли за неї приймали рішення. І тому конструювала свою долю сама. Деколи – рішуче й гостро усупереч обставинам. Але завжди – чесно перед самою собою

Театрознавиці Анна Липківська (зліва), Світлана Максименко та Майя Гарбузюк. Чернівці, 2002 р. V Міжнародний конгрес асоціації українців.

Зліва направо стоять члени Експертної Ради Фестивалю-Премії ГРА-2018 р. – Олег Вергеліс, Ганна Веселовська, Богдан Струтинський (Голова НСТДУ), Анна Липківська, Ростислав Держипільський (заступник Голови НСТДУ).

і власним сумлінням. Завжди – з любов'ю до театру. Відтепер – назавжди...

Скажу непопулярні слова: по людині, навіть такій талановитій і плідній, залишаються не лише тексти, книги, і навіть зовсім не вони. Залишається неймовірна вітальна енергія і любов, періоду розпаду яких у цьому світі ще не вирахував жоден учений – і тільки в їхньому ореолі, у цьому сьайві набуває справжнього сенсу усе, що було написано, мовлене, зроблене.

P.S. Цей текст змогла завершити лише у потязі. Пам'ять на рейках працює якимось по-іншому, відриваючись від землі. Скільки тисяч кілометрів – залізничними, автомобільними, повітряними маршрутами – пододала театрознавиця Ганна Костівна Липківська! Скільки б ще їх мало бути... Скільки б написала і скількох би підтримала... За вікном потяга – Байкове кладовище, місце її вічного спочинку. Якої втрати ми зазнали – усвідомлюватимемо поступово і довго. Дякуємо Тобі, Аню, за пристрасне, осмислене, рিশуче життя!

червень 2021, Львів-Київ.

1. Липківська Г. Десять років по ревізії. Погляд на вітчизняну сцену на рубежі століть. Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. Львів, 2001. Вип. 1. С. 79-100.

2. Режисура України: Зачароване коло: [Доповідь виголошена на V конгресі Міжнародної асоціації українців у серпні 2002 р. в Чернівцях // Просценіум. 2003. № 1(5). С. 31-33.

3. Тихолоз Б. Драма у дзеркалі театрознавства / Богдан Тихолоз // Просценіум. 2008. – № 1/2 (20/21). – С. 130–132 : іл. – Рец. на кн.: Світ у дзеркалі драми : [монографія] / Анна Липківська. – Київ : [Київ], 2007. – 356 с.

4. Липківська А. Арія київського гостя // Просценіум. 2002. № 1(2). С. 36-38.

5. "Картотека": назад у майбутнє // Просценіум. 2002. № 3(4). С. 61-62; Про "Шанель № 5" та "Сад" № 14 // Просценіум. 2005. № 3(13). С. 45-48; Шекспір на вістрі ножа: ("Ромео і Джульєтта" на київських сценах // Просценіум. 2006. № 1 (4). С. 45-47.

6. "Ми шиваємо Україну" (інтерв'ю, розмовляла Світлана Шашко) // Просценіум. 2019 № 1-2(53-54). С. 35-39.